

Katarzyna Ewa Derlatka

Uniwersytet Łódzki / University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-8120-6478>

Wielowymiarowość dezinformacji w wojnie – wybrane przykłady stosowania dezinformacji jako narzędzia wojny

Summary

Multidimensionality of Disinformation in War – Selected Examples of the Use of Disinformation as a Tool of War

Disinformation as a tool of war can be seen in various dimensions, such as military, social, economic, political and psychological. In addition to disinformation, a number of mechanisms are used in war to gain an advantage by misleading the opponents, putting pressure on them, forcing the opposite of their intended action. This concerns psychological warfare and psychological operations, operational camouflage (maskirovka), military deception. The article presents selected examples of the use of disinformation in the history of wars.

Keywords: war, disinformation, deception, military deception, psychological warfare, propaganda

Streszczenie

Dezinformację jako narzędzie wojny można postrzegać w różnych wymiarach: wojskowym, społecznym, gospodarczym, politycznym i psychologicznym. Oprócz dezinformacji na wojnie stosuje się szereg mechanizmów, które mają na celu osiągnięcie przewagi poprzez wprowadzenie przeciwnika w błąd, wywarcie na niego presji, wymuszenie odwrotnego od zamierzonego przez niego działania. Mowa tu o wojnie psychologicznej i operacjach

psychologicznych, maskowaniu operacyjnym (maskirowce), oszustwie wojskowym (decepcji). W artykule zaprezentowano wybrane przykłady stosowania dezinformacji w historii wojen.

Słowa kluczowe: wojna, dezinformacja, decepcja, oszustwo wojskowe, fortel, wojna psychologiczna, propaganda

Podczas II wojny światowej Winston Churchill¹ wygłosił swoje słynne stwierdzenie: „W czasie wojny prawda jest tak cenna, że zawsze powinien jej towarzyszyć ochroniarz kłamstw”. Cytat ten nabiera szczególnego znaczenia w kontekście operacji D-Day (lądowania aliantów w Normandii 6 czerwca 1944 r.), która okazała się punktem zwrotnym w II wojnie światowej, oraz poprzedzających ją innych operacji, m.in. Quicksilver, w której szeroko zastosowano elementy dezinformacji i decepcji.

O dezinformacji jako orężu wojny w swojej książce napisał francuski profesor Vladimir Volkoff. Stwierdził on, że:

Państwa, które uprawiają dezinformację traktowaną jako środek prowadzenia wojny powierzają ją na ogół swym służbom specjalnym. Dezinformacja stanowi bowiem syntezę służby wywiadowczej (zdobywanie wiadomości dotyczących nieprzyjaciela) i kontrwywiadowczej (infiltrowanie jego służb wywiadowczych) dlatego, że umożliwia „zdalne sterowanie” celem za pomocą wcześniej przygotowanych materiałów i to nie poprzez tajne, pełne niewiadomych wpływanie na specjalistyczne organy, lecz przez jawne oddziaływanie na człowieka ulicy, a poprzez niego na władzę i ekspertów, jako że eksperci są uzależnieni od władzy, ta ostatnia zaś – od opinii publicznej².

Należy zatem podkreślić, że w wojnie do walki wykorzystuje się nie tylko narzędzia kinetyczne, broń. Istotna jest również walka psychologiczna, oddziaływanie na przeciwnika bez konieczności użycia broni. Jej narzędziem jest dezinformacja. Artykuł ten prezentuje przykłady stosowania dezinformacji jako narzędzia wojny i wskazuje na jej wielowymiarowość.

¹ Ang. „In wartime, truth is so precious that she should always be attended by a bodyguard of lies”. Został zapisany w pamiętnikach wojennych W. Churchilla jako uwaga skierowana do Stalina na przyjęciu urodzinowym 30 XI 1943 r., podczas konferencji w Teheranie. *Vide: G. Daughertyjun, How the WWII Tehran Conference Tested the Unity of the 'Big Three' Allies, They Had Dueling Agendas – and Just Four Days to Resolve Them*, 23 VI 2020, <https://www.history.com/news/tehran-conference-1943-wwii-importance-roosevelt-churchill-stalin> (dostęp: 9 IX 2022).

² *Dezinformacja. Oręż wojny*, oprac. V. Volkoff, Warszawa 1990, s. 10.

Pojęcie dezinformacja jest stosunkowo młode z punktu widzenia historii. Jego geneza jest niejednoznaczna. Po rewolucji październikowej, pod nazwą „dezinformatsia”, Sowieci wymyślili ambitny plan, by zastosować tę technikę na różne sposoby, kierując do mas, inteligencji i czołowych elit różne komunikaty w celu globalnego obalenia „społeczeństw kapitalistycznych”³. Innym odniesieniem do powstania terminu dezinformacja jest nieco późniejszy okres w historii. Terminem tym posługiwały się niemieckie służby specjalne w czasie I wojny światowej, które powołały wtedy specjalną komórkę dezinformacyjną w ramach sił zbrojnych, sterowaną przez wojskową służbę wywiadowczą⁴. Niemiecki sztab wojskowy używał tego terminu na określenie fałszywych komunikatów radiowych mających na celu zmylenie przeciwnika.

Przykładem manipulacji dotyczącej pochodzenia pojęcia dezinformacja jest działanie Józefa Stalina na początku lat pięćdziesiątych XX w. Uznał on, że rosyjskie słowo dezinformacja należy przypisać pochodzeniu zachodniemu⁵. W czasach „zimnej wojny” służby specjalne i organy propagandy krajów bloku wschodniego dostały rozkaz od służb ZSRR, aby rozpowszechniać tezę, że słowo dezinformacja pochodzi z języka francuskiego. Egzemplifikacją potęgi dezinformacji realizowanej przez rosyjski rozbudowany aparat zakłamywania historii, fabrykowania dowodów, oczerniania krajów, ważnych osób, grup etnicznych, podburzania przeciw innym i wywoływania nienawiści, był wpływ ZSRR na rządy i społeczeństwa wolnego świata⁶. Słowo to pojawiło się po raz pierwszy w sowieckim *Słowniku encyklopedycznym* definiowane jako metoda stosowana przez państwa kapitalistyczne przeciwko demokracjom ludowym, a w żargonie sowieckich agentów wpływu funkcjonuje pod postacią zwrotu „podpustit diezu”, czyli puścić w obieg dezinformację⁷.

Jeśli termin dezinformacja pojawił się dopiero w pierwszej połowie XX w., to nasuwają się pytania, jakie podobne metody stosowano wcześniej, jak się nazywały, jak wykorzystywano je jako narzędzia wojny.

Dezinformacja to wprowadzanie w błąd dla taktycznych, strategicznych korzyści wizerunkowych, politycznych, finansowych i militarnych. Polega na sterowaniu i manipulowaniu ludźmi poprzez rozpowszechnianie, najczęściej przy użyciu wszelkiej możliwej technologii, gdyż ta zwiększa zasięg odbioru (media), zm manipulowanych, sfabrykowanych informacji w celu wywarcia wpływu na odbiorców

³ R. Kauffer, *Disinformation – American Multinationals at War Against Europe*, New York 2001, s. 5.

⁴ J. Larecki, *Wielki leksykon służb specjalnych świata*, Warszawa 2007, s. 159.

⁵ I.M. Pacepa, R.J. Rychlak, *Dezinformacja: były szef wywiadu ujawnia metody dławienia wolności, zwalczania religii i wspierania terroryzmu*, Gliwice 2015, s. 9–11.

⁶ *Ibidem*.

⁷ V. Volkoff, *op. cit.*, s. 9.

i skłonienia ich do określonych zachowań korzystnych dla dezinformującego. Dezinformacja może mieć charakter operacyjny, jak opisano powyżej, wojskowy, poprzez wprowadzanie w błąd, może być stosowana w wojnie psychologicznej⁸. Po dekadach używania głównie przez specjalistów, służby i propagandę, dezinformacja zaczęła być szerzej stosowana w domenie publicznej od około lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Dezinformację wykorzystuje się jako narzędzie i broń do ataku. Stosuje się ją samoistnie lub równolegle do innych działań, np. konwencjonalnych, współcześnie także w cyberprzestrzeni. Działania takie realizowane są poprzez próby kreowania i kontrolowania opinii publicznej na wielu poziomach i frontach, zasadnie do celu i przyjętej strategii. Dezinformacja jako narzędzie wojny stosowana jest w wojnach konwencjonalnych, hybrydowych i informacyjnych. W wojnie hybrydowej, którą charakteryzuje wykorzystanie środków politycznych, dyplomatycznych, militarnych, informacyjnych, gospodarczych i kulturowych, a ich odpowiednie połączenie ma przynieść zamierzone efekty, dezinformację wykorzystuje się na szeroką skalę⁹.

Dezinformację jako narzędzie wojny można postrzegać w różnych wymiarach. W wymiarze *stricte* wojskowym rozumiana jest jako czynnik prowadzenia operacji wojskowych, informacyjnych, psychologicznych i dyplomatycznych. Polega np. na użyciu podstępny – fortelu wojennego, podawaniu mylących informacji na temat broni, operacji, planów w odwrotnym kontekście¹⁰. W wymiarze społecznym służy do sterowania odbiorcami, społecznościami, narodami. Tu dezinformacja ma na celu ochronę ludności w okolicznościach nadchodzącej wojny i w trakcie działań wojennych, ale jest także wykorzystywana do manipulowania świadomością społeczną przeciwnika. W tym kontekście nie można pominąć kwestii dezinformacji jako narzędzia propagandy w wymiarach: gospodarczym, politycznym i psychologicznym w wojnie. Działania dezinformacyjne są zazwyczaj wykorzystywane przed działaniami *stricte* konwencjonalnymi (kinetycznymi), jako przygotowanie podłoża do osłabienia przeciwnika (innych państw) przez agresora w celu unieszkodliwienia, wprowadzenia zamieszania, zmniejszenia woli walki, ograniczenia sprzeciwu i oporu wobec agresji. Świeży przykład dotyczy stosowania przez Rosję wieloaspektowej dezinformacji, po to by zwiększyć uzależnienie państw Unii Europejskiej, zwłaszcza Niemiec, od rosyjskich surowców energetycznych. Dezinformacja rosyjska w Niemczech polegała na długofalowym przekonywaniu, że energia jądrowa i węglowa są szkodliwe, trzeba natomiast wspierać energię odnawialną

⁸ J. Larecki, *op. cit.*, s. 160.

⁹ K.E. Derlatka, *Komunikowanie dla bezpieczeństwa*, Łódź 2021, s. 59.

¹⁰ T. Kacała, *Dezinformacja i propaganda w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2015, nr 2, s. 54.

i gazową. Rosja kreowała się tutaj na dobrego, solidnego i wiarygodnego partnera na lata. W przypadku Niemiec skutecznie zachęcano, by stały się one hubem importu i dystrybucji gazu na całą Europę, na czym miały dobrze zarabiać. Zbudowano gazociągi NordStream I i NordStream II do Niemiec i jednocześnie wygaszano te inne biegnące z Rosji do Europy.

Różne rodzaje taktyk i strategii na wojnie

Oprócz dezinformacji na wojnie stosuje się szereg innych mechanizmów, które mają na celu osiągnięcie przewagi poprzez wprowadzenie przeciwnika w błąd, wywarcie na niego presji, wymuszenie odwrotnego od zamierzonego przez niego działania. Mowa tu m.in. o wojnie psychologicznej i operacjach psychologicznych, które odegrały dużą rolę w dwudziestowiecznych i współczesnych konfliktach, jak II wojna światowa, konflikt koreański, wojna wietnamska, wojna w Zatoce Perskiej. Wojnę psychologiczną definiuje się jako:

Cały zakres działań politycznych, wojskowych, ekonomicznych i ideologicznych mających na celu zmianę emocji, postaw lub postępowania przyjaznych lub wrogich odbiorców na korzyść celów narodowych, lub użycie propagandy w celu negatywnego wpływu na gotowość wroga do walki¹¹.

Kluczem jest wiedza o tym, co motywuje cel. Celem wojny psychologicznej na polu bitwy jest zniszczenie morale wroga, co prowadzi do jego poddania się lub ucieczki. Z działaniami o charakterze psychologicznym powiązane są konkretne taktyki wojskowe, np. dystrybucja broszur lub ulotek zachęcających wroga do poddania się, zawierających instrukcje, jak bezpiecznie to zrobić, szokowanie przeciwnika zmasowanym atakiem z użyciem ogromnych ilości wojska lub zaawansowanej technologicznie broni, groźby, rzeczywiste lub fałszywe, użycia broni chemicznej lub biologicznej. Inne taktyki to pozbawienie snu poprzez ciągłe emitowanie głośnej, drażniącej muzyki lub innych dźwięków w kierunku oddziałów wroga, pojedyncze użycie snajperów, pułapek i improwizowanych urządzeń wybuchowych, nadawanie propagandy przez stacje radiowe oraz operacje pod tzw. fałszywą flagą. Na potrzeby wojny psychologicznej wykorzystuje się także propagandę: białą, szarą lub czarną.

¹¹ T. Zurick, *Army Dictionary and Desk Reference*, Mechanicsburg 1999, s. 187.

Metodą wykorzystywaną w wojnie jest także oszustwo wojskowe (decepcja)¹², które odnosi się do prób wprowadzenia w błąd sił wroga podczas działań wojennych przy wykorzystaniu schematów poznawczych, emocji i dyspozycji przeciwnika, a nie podanego mu wprost komunikatu. Decepcja jest szerszym terminem niż dezinformacja, jej źródła są głównie psychologiczne, a nie informacyjne, jak w przypadku dezinformacji. Oszustwo wojskowe dotyczy działań wykonywanych w celu zamierzonego wprowadzenia w błąd decydentów przeciwnej organizacji wojskowej, paramilitarnej lub organizacji ekstremistycznej, powodując w ten sposób podjęcie przez przeciwnika określonych posunięć (lub zaniechań), które przyczynią się do realizacji misji¹³. Zwykle osiąga się to poprzez tworzenie lub wzmocnianie sztucznej mgły wojny za pomocą operacji psychologicznych, wojny informacyjnej, oszustwa wizualnego i innych metod¹⁴. Stosowany w decepcji podstęp ma zastosowanie na wszystkich poziomach działań wojennych, w całym zakresie operacji wojskowych i jest prowadzony podczas wszystkich ich faz¹⁵. Współcześnie oszustwo wojskowe rozwinęło się jako pełnoprawna doktryna, która może przybierać zarówno formy strategiczne, jak i taktyczne. Oszustwo na strategicznym polu bitwy było rzadkością aż do czasów nowożytnych, ale taktyczne oszustwa sięgają odległych epok. Na przykład użycie kamuflażu wojskowego, zwłaszcza na dużą skalę, jest formą oszustwa. Istnieje wiele przykładów oszustw stosowanych w całej historii działań wojennych. Można tu wymienić: udawanie odwrotu¹⁶, prowadzenie wroga w przygotowaną wcześniej zasadzkę, tworzenie fikcyjnych jednostek¹⁷, sił lub wyolbrzymianie liczebności armii, zasłonę dymną (oszustwo taktyczne obejmujące dym, mgłę lub inne formy osłony, aby ukryć ruchy na polu bitwy)¹⁸, konia trojańskiego, rozwój strategiczny (niewielki oddział odwraca uwagę wroga, podczas gdy znacznie większy atakuje od tyłu)¹⁹. Była to ulubiona taktyka Napoleona. Należy tu także wspomnieć o maskowaniu operacyjnym (maskirowce) – rosyjskiej zdolności zakaskiwania przeciwnika. Radziecka doktryna wojskowa maskirowki, opracowana

¹² Vide: J. Latimer, *Deception in War*, New York 2001.

¹³ *Military Deception*, Joint Publication, no. 3–13.4, 26 I 2012, <https://info.publicintelligence.net/JCS-MILDEC.pdf> (dostęp: 27 IX 2022), s. 7.

¹⁴ C. Clausewitz, *O wojnie*, Gliwice 2007, s. 46, 67.

¹⁵ *Army Support to Military Deception*, Field Manual, no. 3–13.4, Headquarters, Department of The Army, 26 II 2019, <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-13-4.pdf> (dostęp: 27 IX 2022), s. 1–1.

¹⁶ J. Latimer, *op. cit.*, s. 10–11.

¹⁷ M. Howard, *Strategic Deception in the Second World War: British Intelligence Operations Against the German High Command*, New York 1995, s. 31–35.

¹⁸ J. Latimer, *op. cit.*, s. 12.

¹⁹ *Ibidem*, s. 20–26.

w latach dwudziestych XX w., obejmuje podstęp wojskowy, kamuflaż, zaprzeczenie i oszustwo. W metodzie tej wyróżnia się cztery główne sposoby prowadzenia działań: imitacja, ukrycie, działania demonstracyjne oraz dezinformacja²⁰.

Przykłady oszustwa i dezinformacji w wojnie

Przykładów działań wojennych polegających na wprowadzeniu w błąd lub dezinformacji jest wiele. Dla celów zrozumienia mechanizmu będziemy posługiwać się terminem „dezinformacja”, ale należy mieć na uwadze, że jest to pojęcie funkcjonujące od XIX w.

W starożytnych Chinach (ok. 512 r. p.n.e.) Sun Tzu w dziele *Sztuka wojny* pisał, że na wojnie ważne są środki kinetyczne, ale używane jako ostateczność. Rozwiązaniem miało być zastosowanie wszelkich możliwych metod, żeby zabić w przeciwniku gotowość do walki i wiarę w zwycięstwo. Najważniejszą umiejętnością w sztuce wojennej jest podporządkowanie sobie nieprzyjaciela bez walki i stosowanie iluzji, żeby wróg nie wiedział co jest prawdą, a co fałszem²¹. Z wykorzystywania w walce form taktycznego oszustwa znani byli starożytni Grecy, którzy m.in. zastosowali zasłony dymne podczas wojny peloponeskiej, a później słynnego konia trojańskiego, który pozwolił im pokonać Troję. Inny przykład oszustwa, podstępu, dziś nazwalibyśmy to dezinformacją, zastosowano w czasie kampanii przeciw krzyżowcom w 1271 r. Sułtan Baybars z powodzeniem zdobył potężny Krak des Chevaliers, wręczając obłożonym rycerzom list, rzekomo od ich dowódcy wielkiego mistrza joannitów w Trypolisie, nakazujący im poddanie się. Pismo było oczywiście sfałszowane, ale rycerze uwierzyli, że jest prawdziwe i skapitulowali²².

Pod koniec XVIII w. nowo powstała I Republika Francuska stała się z wieloma innymi europejskimi potęgami. Podstęp zaczął być wykorzystywany formalnie na polu bitwy, jak i w szerszej strategii. Mistrzem oszustwa w tym okresie był Napoleon Bonaparte, francuski dowódca wojskowy i polityk, którego strategię wpłynęły na wiele współczesnych działań wojennych. Napoleon w swoich kampaniach w znacznym stopniu wykorzystywał podstęp taktyczny, a później także strategiczny. W 1796 r. w bitwie pod Lodi udało mu się przekroczyć rzekę Pad. W tym samym czasie większość jego sił ruszyła w górę rzeki i uzyskała przyczółek

²⁰ I. Dąbrowska, *Maskowanie operacyjne (maskirowka) jako rosyjska zdolność zaskakiwania przeciwnika*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2021, nr 25(13), s. 295.

²¹ S. Tzu, *Sztuka wojny*, Gliwice 2013, s. 291.

²² D.J. Cathcart King, *The Taking of Le Krak des Chevaliers in 1271*, „Antiquity” 2012, vol. XXIII, no. 90, s. 91.

w Piacenzie, po czym zaatakowała straż przeciwnika od tyłu. Taktykę tę Napoleon określał jako strategiczne okrążenie²³.

Podczas drugiej wojny burskiej w 1899 r. oszustwo wojskowe zastosował w trakcie obrony Mafeking dowódca Robert Baden-Powell, którego siły liczyły mniej niż 1500 ludzi i oficerów. Zdawał on sobie sprawę, że podstęp będzie kluczem do utrzymania miasta. W Mafeking ustawił fałszywe forty w pewnej odległości od miasta, jeden z nich, celowo oznaczony jako jego własna kwatera główna, zwrócił uwagę wroga. Żeby uwiarygodnić mistyfikację, kazał miejscowym roznosić po mieście skrzynie z minami (w rzeczywistości były one pełne piasku), a informację o zaminowaniu terenu przekazano wrogowi – siejąc w ten sposób w jego szeregach dezinformację. Dodatkowo wokół miasta ustawiono znaki informujące o polu minowym. Burowie uznali je za prawdziwe i tym samym oszustwo wojskowe przyniosło zamierzony rezultat²⁴.

Kolejny przykład oszustwa wojskowego miał miejsce podczas I wojny światowej. We wrześniu 1918 r. w trakcie ataku na część Linii Hindenburga oddziały australijskie w celu zmylenia sił niemieckich wykorzystały atrapyczołgu Mark IV. Każda dywizja australijska otrzymała po cztery ich sztuki. Aby wzbudzić strach wywołany samym pojawieniem sięczołgów, należało wykonać pewną liczbę atrap z drewnianymi ramami. Miały one zostać wyniesione przed godziną zero na wysoki teren w pobliżu linii startu i stamtąd przeniesione na niewielką odległość przez pionierów, by Niemcy o świcie mogliby je zobaczyć²⁵. Wcześniej, 31 sierpnia, wspierane przez artylerię dwa osłabione australijskie bataliony zaatakowały Mont St Quentin, krzycząc, aby ukryć swoją liczebność, czyli wykorzystały metodę wyolbrzymienia liczebności armii, by dezorientować Niemców, którzy skapitulowali²⁶.

Również we wrześniu tego samego roku, przed bitwą pod Megiddo, Egipskie Siły Ekspedycyjne dowodzone przez generała Edmunda Allenby'ego zamaskowały przemieszczenie trzech dywizji kawalerii ze wschodniego krańca linii frontu na zachodni nad Morzem Śródziemnym, gdzie udane przełamanie piechoty wykorzystały dywizje konne. Dywizje te przesunęły się pod osłoną ciemności na naturalnie zakamuflowane tereny w gajach oliwnych i pomarańczowych za linią frontu, a pozostałe dywizje konne, wzmocnione piechotą, stwarzały iluzję, że dolina jest zapełniona wojskowymi. Osiągnięto to oszustwo dzięki zbudowaniu mostu

²³ J. Latimer, *op. cit.*, s. 20–26.

²⁴ *Ibidem*, s. 31–36.

²⁵ *100 Days Offensive: AIF Divisions*, <https://anzac-22nd-battalion.com/100-days-offensive-aif-divisions/> (dostęp: 28 IX 2022).

²⁶ *Australian on the Western Front 1914–1918: An Australian Journey Across the First World War Battlefields of France and Belgium*, <http://www.wwlwesternfront.gov.au/index.html> (dostęp: 28 IX 2022).

w dolinie rzeki Jordan, którym piechota wielokrotnie się przemieszczała. W rzekomo opuszczonych obozach pozostawiono stojące namioty, każdej nocy rozpalano 142 ogniska, a 15 000 atrap koni, wykonanych z płótna i wypchanych słomą, nosiło prawdziwe końskie derki i worki na nos. Aby wygenerować gęste chmury pyłu, wykorzystano muły i konie. Sztab Allenby'ego rozpowszechniał wiele fałszywych informacji i wskazówek. Podczas koncentracji sił na zachodnim krańcu frontu, niemieckie i osmańskie samoloty nie były w stanie przeprowadzić wiarygodnego rozpoznania lotniczego, gdyż brytyjskie i australijskie samoloty miały niemal całkowitą dominację na niebie²⁷.

Druga wojna światowa obfitowała w coraz bardziej wymyślne i spektakularne formy oszustwa wojskowego i wykorzystania dezinformacji. Na przykład radziecka maskirowka została użyta przez generała Gieorgija Żukowa w bitwie o Chałchin-Goł w 1939 r. przeciwko Japonii. Należy tu wspomnieć, że regulamin połowy Armii Czerwonej (z 1929 r.) stwierdzał, że działanie z zaskoczenia ma olbrzymi wpływ na wroga, dlatego wszystkie operacje muszą być wykonywane z zastosowaniem ukrycia i z szybkością. Żukow rozkazał prowadzić działania pozorujące, żeby zmylić Japończyków. Armia Czerwona miała udawać, że szykuje się do obrony, kazano kopać umocnienia i okopy, a w tym samym czasie ściągnięto nad Chałchin-Goł niemal 60 000 żołnierzy i 500 czołgów. Japonia dysponowała armią liczącą 65 000 ludzi i setką czołgów. Ukrycie miało być osiągnięte przez zmylenie wroga ruchami, kamuflażem, wykorzystaniem terenu, szybkością, wykorzystaniem nocy i mgły oraz skrytością²⁸. Maskirowkę zastosował także w bitwie pod Kurskiem w lipcu 1943 r. generał Iwan Koniew. Efekt był taki, że Niemcy zaatakowali siły rosyjskie czterokrotnie silniejsze niż się spodziewali. Niemiecki generał Friedrich von Mellenthin opisał sytuację na froncie jako „straszliwe kontrataki”, w których brały udział ogromne masy siły i sprzętu, będące dla Niemców niemiłym zaskoczeniem. Rosjanie zakamuflowali pola minowe, których Niemcy nie wykryli dopóki pierwszy czołg nie został wysadzony przez minę lub pierwsze rosyjskie działa przeciwpancerne nie otworzyły ognia²⁹.

Podstęp odegrał ważną rolę w wojnie w Afryce Północnej. Pierwszym zadaniem Stevena Sykesa, brytyjskiego artysty witrażowego, a w czasie wojny także oficera sztabowego ds. kamuflażu, było zamaskowanie ogromnej linii kolejowej o długości 70 mil (110 km), ciągnącej się od morza do stacji kolejowej w Misheifie, niezbędnej do dostarczenia materiałów wojskowych. Sykes zbudował atrapę krańcowego

²⁷ A. Bruce, *The Last Crusade: The Palestine Campaign in the First World War*, London 2002, s. 205.

²⁸ D. Glantz, *Military Deception in the Second World War. Cass Series on Soviet Military Theory & Practice*, London 1989, s. 6.

²⁹ *Ibidem*, s. 153–155.

jej punktu, aby chronić ten prawdziwy w Misheifa, potrzebny dla operacji Crusader, która skutecznie rozładowała oblężenie Tobruku w 1941 r.³⁰ Akcja miała dwa cele – odsunąć ataki lotnicze od miejsca, w które rzeczywiście należało uderzyć, i zmylić wroga, by uwierzył, że brytyjski atak nie rozpocznie się, dopóki rzekoma budowa nie zostanie ukończona. Plan zakładał zmylenie obserwatora lecącego na wysokości 150 metrów lub wyżej, a mgła pustynnego żaru miała uniemożliwić precyzyjną obserwację. Wagony kolejki zbudowano głównie z palmowych frontów. Część torów wykonano z brytyjskich kanistrów po benzynie, wbijanych na płasko, a następnie formowanych na kształt prawdziwych stalowych szyn. W skład instalacji atrapy wchodziły zbiorniki na olej wykonane z drewna i cienkich rurek stalowych. Częściowo zniszczony tunel wyglądał tak, jakby był w pełni odrestaurowany, a osiągnięto dzięki gigantycznej tkaninie, na której go namalowano. Natomiast w porcie umieszczono atrapy statków. W listopadzie 1944 r. zasymulowano nawet pożary i eksplozje spowodowane bombardowaniem. Mistyfikacja okazała się skuteczna.

Podczas lądowania aliantów w Normandii w ramach operacji D-Day w czerwcu 1944 r. Sykes zakamuflował snajperów i zrobił ekrany, aby zablokować widoczność wrogowi. Zanim do tego doszło przeprowadzono słynną jako oszustwo wojskowe operację o kryptonimie „Quicksilver”. Do jej realizacji zaangażowano przedstawicielstwa dyplomatyczne w Lizbonie, Madrycie, Bernie i Sztokholmie. Stworzono fikcyjną armię First United States Army Group (FUSAG), na której czele postawiono generała George’a Smitha Pattona. Celem operacji było unieruchomienie w D-Day niemieckiej 15. Armii stacjonującej w francuskim Pas-de-Calais. Pozwoliłoby to lądującym oddziałom alianckim utworzyć silny przyczółek w Normandii. Operacja Quicksilver miała przekonać Niemców o tym, że do lądowania aliantów dojdzie nie w Normandii, a w Cieśninie Kaletańskiej. Plan miał spektakularny rozmach. Stworzono dziesiątki miasteczek namiotowych, takich samych, jak te prawdziwe, które istniały gdzie indziej. Wszystkie namioty stały puste, ale dbano, by każdego ranka dymiły kominy kuchni polowych, a scenografowie z brytyjskiej wytwórni filmowej Shepperton Studios zaopatrzyli FUSAG w setki gumowych, napompowanych dział, czołgów i ciężarówek. W ramach dezinformacji każdego dnia nad południowo-wschodnią Anglią przechodziły fałszywe rozkazy i meldunki wymieniane przez nieistniejące dowództwa FUSAG-u za pomocą łatwych do złamania szyfrów. Korespondencja była prowadzona przez prawdziwy 3103. Batalion Służby Łączności Stanów Zjednoczonych, żeby uwiarygodnić przekaz. Niemcy zostali przekonani, że FUSAG dokona inwazji na Francję w Pas-de-Calais.

³⁰ R. Stroud, *The Phantom Army of Alamein: How the Camouflage Unit and Operation Bertram Hoodwinked Rommel*, London 2012, s. 123–133.

Brytyjskie i amerykańskie oddziały użyły fałszywych sygnałów i podwójnych agentów, aby zmylić niemiecki wywiad co do miejsca inwazji. Rezultat był taki, że Niemcy czekali na lądowanie w Pas-de-Calais przez wiele tygodni po prawdziwym lądowaniu w Normandii, blokując udział kilku swoich dywizji w bitwie o nią³¹.

W kontekście wydarzeń II wojny światowej należy wspomnieć o Political Warfare Executive (PWE), brytyjskim tajnym organie stworzonym do produkcji i rozpowszechniania białej i czarnej propagandy w celu zniszczenia morale wroga i podtrzymania morale obywateli krajów okupowanych lub sprzymierzonych z nazistowskimi Niemcami. Za pomocą dużej mocy nadajników można było nadawać komunikaty na całą Europę. W ten sposób brytyjski premier Winston Churchill wykorzystał programy radiowe do szerzenia antyniemieckiej propagandy³².

Nie można tu także pominąć osiągnięć „A Force”, pierwszej brytyjskiej organizacji, która praktykowała zarówno taktyczne, jak i strategiczne oszustwa w terenie. Utworzono ją w 1940 r. pod dowództwem generała Dudleya Clarke’a (nazywanego największym brytyjskim oszustem II wojny światowej). „A Force” w latach 1943–1945 prowadziła bardzo skomplikowane operacje podstępne, których celem było stworzenie fikcyjnego zagrożenia na południowych rubieżach Europy. Koncepcje Clarke’a łączenia fałszywych rozkazów bojowych, oszustwa wizualnego i podwójnych agentów pomogły realizować aliancką strategię oszustwa wojskowego w czasie II wojny światowej. To właśnie „A Force” stała za misternie przygotowanymi iluzjami i akcjami mającymi na celu zmylić Niemców podczas operacji poprzedzających D-Day³³.

Sukcesy w dziedzinie dezinformacji w okresie II wojny światowej odnosiło także Polskie Państwo Podziemne. Rozbudowane struktury propagandowe skutecznie ją stosowały. Jednym z największych dokonań była wojna psychologiczna prowadzona przez Armię Krajową pod kryptonimem Akcja „N”. Za całokształt działań odpowiadało Biuro Informacji i Propagandy (BIP)³⁴. Funkcjonowało ono jako narzędzie informowania polskiego społeczeństwa o walce oraz prowadziło tzw. czarną propagandę, czyli wojnę psychologiczną wymierzoną w przedstawicieli

³¹ J. Latimer, *op. cit.*, s. 218–232. T. Holt, *The Deceivers: Allied Military Deception in the Second World War*, New York 2004, s. 537.

³² Więcej o Political Warfare Executive: D. Garnett, A. Roberts, *The Secret History of PWE: The Political Warfare Executive, 1939–1945*, London 2002.

³³ Więcej o działaniach gen. D. Clarke’a *vide*: W. T. Bendeck, *Diversion and Deception: Dudley Clarke’s “A” Force and Allied Operations in World War II*, Norman 2021.

³⁴ W Biurze Informacji i Propagandy funkcjonował Podwydział „N” zajmujący się propagandą dywersyjną w języku niemieckim, kierowany był przez Tadeusza Żencykowskiego. *Vide*: G. Mazur, *Biuro Informacji i Propagandy SZP–ZWZ–AK 1939–1945*, Warszawa 1987, s. 96.

okupanta w ramach utworzonego w grudniu 1940 r. referatu propagandy dywersyjnej w języku niemieckim. Głównym zamierzeniem była walka psychologiczna z Niemcami przebywającymi na terenie okupowanej Polski oraz społeczeństwem III Rzeszy³⁵. Walkę psychologiczną realizowano za pomocą ulotek, ogłoszeń oraz czasopism wydawanych w języku niemieckim, pozorujących druki organizacji antyhitlerowskich. Dla uwiarygodnienia publikacji nie zapomniano nawet o języku gwarowym, wplatanym w poszczególne teksty. Aby oddziaływanie propagandy było jak największe, utworzono specjalny system kurierski do przetrzutu druków na teren III Rzeszy. Priorytetem Akcji „N” było podszywanie się pod wroga w celu podważenia morale wojska i społeczeństwa niemieckiego oraz wytworzenia przekonania o nieuchronnej klęsce Niemiec. W broszurach skierowanych do żołnierzy wprowadzono psychozę strachu, straszono ich ogromem strat niemieckich na wschodzie, przywoływano zagrożenia rosyjskiej zimy. Innym celem Akcji „N” było prowadzenie działań dywersyjnych mających na celu sparaliżowanie działalności administracji publicznej w okupowanej Polsce³⁶.

Kolejnym przykładem wykorzystania dezinformacji i decepcji jest przeprowadzona w 1962 r. przez sowietów operacja Anadyr, będąca próbą rozmieszczenia broni jądrowej na Kubie. Akcja ta odbyła się w wielkiej tajemnicy, by Stany Zjednoczone nie zdobyły informacji o rozmieszczeniu rakiet na wyspie, a amerykańskie kierownictwo polityczne, wojsko i służby wywiadowcze zostały zmyłone co do intencji Moskwy na Kubie. Sowieccy żołnierze zbudowali fałszywe nadbudówki ze sklejki, aby ukryć systemy obronne okrętów, a nawet pokładowe kuchnie polowe. Nad pociskami i wyrzutniami rakietowymi umieszczano blachy, aby uniemożliwić ich wykrycie przez monitoring w podczerwieni, a na pokłady wnoszono sprzęt rolniczy i inne niewojskowe maszyny. Instrukcje dla oddziałów i załóg statków były przewożone przez specjalnych kurierów, aby uniemożliwić zachodnim służbom wywiadowczym przechwycenie komunikacji elektronicznej dotyczącej operacji, kapitanowie okrętów otrzymywali je zaś dopiero po wyjściu w morze³⁷.

Kolejny przykład dotyczy współczesnych wydarzeń, a konkretnie odpowiedzi na ataki terrorystyczne z 11 września 2001 r. Stany Zjednoczone, rozpoczynając wojnę w Iraku, przeprowadziły kampanię „shock and awe”, mającą na celu złamanie chęci armii irackiej do walki. Szok i przerażenie to doktryna militarna polegająca na wykorzystaniu miażdżącej przewagi militarnej, technologicznej, strategicznej, a także możliwości projekcji sił w celu zniszczenia wojsk przeciwnika oraz jego woli walki.

³⁵ W. Königsberg, *AK 75 brawurowe akcje Armii Krajowej*, Kraków 2017, s. 354.

³⁶ *Vide*: P. Rozwadowski, *Akcja „N”*, Warszawa 2016, Historia Polskiego Państwa Podziemnego, t. XXVII.

³⁷ J.H. Hansen, *Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis*, „Studies in Intelligence, Defense Technical Information Center” 2002, vol. XLVI, no. 1, s. 50–53.

Polega to na bezpośrednim użyciu siły, a w centrach dowodzenia i kontroli na selektywnej odmowie informacji i rozpowszechnianiu dezinformacji. Amerykańska inwazja rozpoczęła się 19 marca 2003 r., a 14 kwietnia Stany Zjednoczone ogłosiły zwycięstwo w wojnie³⁸.

W obliczu ataku Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2014 i 2022 r. szczególnie widoczny jest sterowany, zaplanowany medialny przekaz pełny fałszywych informacji, inspiracji i dezinformacji. Ma to na celu uzyskanie określonego efektu psychologicznego, zmiany postawy, przekonań lub zachowania jednostek i grup społecznych. To wojna informacyjna, wojna narracji przy użyciu wojny psychologicznej, operacji psychologicznych, oszustwa wojskowego – decepcji, propagandy i dezinformacji. W konflikcie tym zauważalne jest bezprecedensowe użycie mediów, szczególnie mediów społecznościowych, przez Ukrainę, ale i Rosję. Sterowanie narracją medialną widoczne jest w pracy rosyjskich ośrodków propagandowych, które nadają notorycznie te same propagandowe i inspiracyjne tezy adresowane do ludności okupowanych obszarów Ukrainy oraz mieszkańców terenów Federacji Rosyjskiej i Białorusi. Według rosyjskiej narracji celem podjętych działań zbrojnych ma być denazyfikacja Ukrainy, jej demilitaryzacja, a także ochrona rosyjskojęzycznej ludności oraz zabezpieczenie istnienia republik separatystycznych. Mordowanie ludności cywilnej, ostrzały budynków mieszkalnych i oblężenia miast, do których dochodzi, prezentowane są jako fałszywe informacje preparowane przez Ukraińców, jako dezinformacja i antyrosyjska propaganda. Zachód i Ukraina podejmują identyczne działania wobec agresora. Ukraina walczy, z jednej strony prowadząc własną kampanię w mediach społecznościowych, dementując fałszywe informacje, z drugiej zaś tworząc pozytywną narrację, która ma wspierać na duchu własnych żołnierzy, zaświadczać o tym, że państwo się nie poddaje. Główne trendy dezinformacyjne związane z wojną w Ukrainie to propaganda rządowa, teorie spiskowe, manipulacja kontekstem oraz granie na emocjach. Jednakże ocena zastosowanych taktyk będzie możliwa po zakończeniu wojny i ujawnieniu dokumentów przez zaangażowane w nią strony.

Podsumowanie

Z punktu widzenia agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2022 r. na zagadnienie dezinformacji w wojnie nie można patrzeć wyłącznie w kontekście oddziaływania na wojsko, można bowiem wskazać różne wymiary dezinformacji: wojskowy, społeczny, gospodarczy, polityczny i psychologiczny. Mamy zatem grupy i obszary

³⁸ H.K. Ullman, J.P. Wad *et al.*, *Shock and Awe Achieving Rapid Dominance*, The National Defense University, Defense Group Inc., 2005, s. 25.

tematyczne, wobec których kierowana jest dezinformacja. Rozpowszechniana fałszywa rosyjska narracja dotyka wszystkich wspomnianych obszarów, które połączone mają wytworzyć atmosferę międzynarodowego strachu, zmusić do podania się Ukraińców, zniechęcić państwa NATO i społeczność międzynarodową do poparcia Ukrainy, wsparcia militarnego, wywiadowczego, gospodarczego i społecznego. Należy pamiętać, że dezinformacja jest rozumiana w węższym i szerszym znaczeniu. Węższe rozumie się jako wprowadzanie w błąd i wpływanie, a szersze znaczenie dotyczy technik wpływania na ludzi.

Dezinformacja jest stosunkowo młodym pojęciem z punktu widzenia historii, ale działania mające charakter oszustwa wojskowego są stosowane od zarania dziejów. Oszustwo wojskowe – decepcja, odnosi się do prób wprowadzenia w błąd sił wroga podczas działań wojennych. Zwykle osiąga się to poprzez tworzenie lub wzmacnianie sztucznej mgły wojny za pomocą operacji psychologicznych, wojny informacyjnej, oszustwa wizualnego i innych metod. Oszustwo wojskowe także może przybierać zarówno formy strategiczne, jak i taktyczne. Oszustwo na strategicznym polu bitwy było rzadkością, jednak oszustwa taktyczne są znane od dawna. Doskonałym przykładem są wspomniane operacje aliantów z II wojny światowej, wykorzystujące z rozmachem sztuczne instalacje, czołgi, działa i dezinformację.

Zaprezentowane w artykule przykłady użycia oszustwa wojskowego i dezinformacji pokazują, jak istotne są niemilitarne działania w czasie wojny dla powodzenia pojedynczych operacji, ale także ostatecznego zwycięstwa. Uświadamia to także, że można decydować o życiu wielu żołnierzy i cywilów oraz powodzeniu działań bez bezpośredniej walki, a współczesny rozwój technologii umożliwia wykorzystanie dezinformacji na globalną skalę.

Bibliografia (Bibliography)

Źródła drukowane

Bendeck W.T., *Diversion and Deception: Dudley Clarke's "A" Force and Allied Operations in World War II*, Norman 2021.

Bruce A., *The Last Crusade: The Palestine Campaign in the First World War*, London 2002.

Clausewitz C., *O wojnie*, Gliwice 2007.

Derlatka K.E., *Komunikowanie dla bezpieczeństwa*, Łódź 2021.

Dezinformacja. Oręż wojny, oprac. V. Volkoff, Warszawa 1990.

- Garnett D., Roberts A., *The Secret History of PWE: The Political Warfare Executive, 1939–1945*, London 2002.
- Glantz D., *Military Deception in the Second World War. Cass Series on Soviet Military Theory & Practice*, London 1989.
- Holt T., *The Deceivers: Allied Military Deception in the Second World War*, New York 2004.
- Howard M., *Strategic Deception in the Second World War: British Intelligence Operations Against the German High Command*, New York 1995.
- Kauffer R., *Disinformation – American Multinationals at War Against Europe*, New York 2001.
- Königsberg W., *AK 75 brawurowe akcje Armii Krajowej*, Kraków 2017.
- Latimer J., *Deception in War*, New York 2001.
- Mazur G., *Biuro Informacji i Propagandy SZP–ZWZ–AK 1939–1945*, Warszawa 1987.
- Pacepa I.M., Rychlak R.J., *Dezinformacja: były szef wywiadu ujawnia metody dławienia wolności, zwalczania religii i wspierania terroryzmu*, Gliwice 2015.
- Stroud R., *The Phantom Army of Alamein: How the Camouflage Unit and Operation Bertram Hoodwinked Rommel*, London 2012.
- Tzu S., *Sztuka wojny*, Gliwice 2013.
- Zurick T., *Army Dictionary and Desk Reference*, Mechanicsburg 1999.

Opracowania

- Cathcart King D.J., *The Taking of Le Krak des Chevaliers in 1271*, „Antiquity” 2012, vol. XXIII, no. 90, s. 83–92. <https://doi.org/10.1017/S0003598X0002007X>
- Dąbrowska I., *Maskowanie operacyjne (maskirowka) jako rosyjska zdolność zaskakiwania przeciwnika*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2021, nr 25(13), s. 293–321. <https://doi.org/10.4467/20801335PBW.21.031.14308>
- Hansen J.H., *Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis*, „Studies in Intelligence, Defense Technical Information Center” 2002, vol. XLVI, no. 1, s. 49–58.
- Kacała T., *Dezinformacja i propaganda w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2015, nr 2, s. 49–65. <https://doi.org/10.15804/ppk.2015.02.03>
- Larecki J., *Wielki leksykon służb specjalnych świata*, Warszawa 2007.
- Rozwadowski P., *Akcja „N”*, Warszawa 2016, Historia Polskiego Państwa Podziemnego, t. XXVII.
- Ullman H.K., Wad J.P. et al., *Shock and Awe Achieving Rapid Dominance*, The National Defense University, Defense Group Inc., 2005.

Netografia

100 Days Offensive: AIF Divisions, <https://anzac-22nd-battalion.com/100-days-offensive-aif-divisions/> (dostęp: 28 IX 2022).

Army Support to Military Deception, Field Manual, no. 3–13.4, Headquarters, Department of The Army, 26 II 2019, <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-13-4.pdf> (dostęp: 27 IX 2022).

Australian on the Western Front 1914–1918: An Australian Journey Across the First World War Battlefields of France and Belgium, <http://www.ww1westernfront.gov.au/index.html> (dostęp: 28 IX 2022).

Daughertyjun G., *How the WWII Tehran Conference Tested the Unity of the 'Big Three' Allies, They had Dueling Agendas – and Just Four Days to Resolve them*, 23 VI 2020, <https://www.history.com/news/tehran-conference-1943-wwii-importance-roosevelt-churchill-stalin> (dostęp: 9 IX 2022).

Military Deception, Joint Publication, no. 3–13.4, 26 I 2012, <https://info.publicintelligence.net/JCS-MILDEC.pdf> (dostęp: 27 IX 2022).

Notka o autorce

Dr Katarzyna Ewa Derlatka – adiunkt w Katedrze Historii Polski Najnowszej na Wydziale Historyczno-Filozoficznym Uniwersytetu Łódzkiego.

Zainteresowania naukowe: bezpieczeństwo narodowe, informacyjne, zarządzanie kryzysowe, komunikacja kryzysowa, wojna informacyjna.

katarzyna.derlatka@uni.lodz.pl; kederlatka@gmail.com